

## СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 33:338

**Аванесова Н.Е.**  
*кандидат економічних наук,  
доцент кафедри фінансів та кредиту  
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

### ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

### ECONOMIC SECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

#### АНОТАЦІЯ

Висока фінансова залежність держави, проблеми внутрішнього характеру й будь-які інші дестабілізуючі фактори стають причинами зниження економічної та, відповідно, національної безпеки. Визначення стану її складових елементів в сьогодишніх умовах має важливе значення, оскільки дозволяє своєчасно вжити заходів з організаційно-правового гарантування економічної безпеки країни.

**Ключові слова:** національна безпека, забезпечення, економічна безпека.

#### АННОТАЦИЯ

Высокая финансовая зависимость государства, проблемы внутреннего характера и любые другие дестабилизирующие факторы становятся причинами снижения экономической и, соответственно, национальной безопасности. Определение состояния её элементов в сегодняшних условиях имеет важное значение, так как позволяет своевременно принять меры по организационно-правовому обеспечению экономической безопасности страны.

**Ключевые слова:** национальная безопасность, обеспечение, экономическая безопасность.

#### ANNOTATION

High financial dependence of the state, internal problems and any other destabilizing factors are economic reasons for the reduction of economic and, consequently, national security. Determining the status of its elements in today's environment is important, as it allows taking timely measures to organizational and legal support of economic security.

**Keywords:** national security, economic security.

Сучасні дослідження національної безпеки розширили межі цього поняття порівняно з попередніми розробками.

Якщо раніше безпеку вивчали лише в контексті держави, а згодом і в межах суспільства, то на сьогодні ця категорія базується на охороні й виконанні сукупних інтересів трьох складників: особи, суспільства, держави (рис. 1). Інтереси особи полягають у забезпеченні індивідуальної безпеки, у поліпшенні якості життя населення, фізичному, духовному, інтелектуальному розвитку людини, реалізації конституційних прав і свобод. Інтереси суспільства спрямовані на створення правової, соціальної держави, досягнення і підтримку суспільної злагоди, етичне й духовне оновлення.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Через недосконалість дер-

жавного управління соціальна природа феномену безпеки, на жаль, постійно виявляється у серйозних надзвичайних ситуаціях, кризових внутрішньополітичних процесах, невідповідності реальних дій влади декларативним заявам, кризі довіри у відносинах зі стратегічними партнерами тощо.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Сьогодні існує багато досліджень у сфері економічної безпеки та її складових. Вагомий внесок у теорію і практику економічної безпеки зробили такі провідні західні та російські вчені, як: Дж.К. Ван Хорн та Й. Шумпетер, Л. Абалкін і В. Сенчагов [5]. Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні цієї проблематики відіграють праці сучасних вітчизняних учених і практиків, а саме: І.Ф. Бінька, І.О. Бланка, О.Г. Власюка, З.С. Варналія, В.І. Грушка, М.П. Денисенка, М.М. Єрмошенка, С.А. Єрохіна, Я.А. Жаліла, О.І. Захарова, Т.Т. Ковальчука, А.Т. Ковальчука, С.М. Лаптева, В.І. Мунтіяна, П.Я. Пригунова, А.І. Сухорукова, В.С. Сідака, В.А. Тимошенко, В.І. Терехова, В.М. Федосова, В.І. Франчука, М.Г. Чумаченка, Л.Г. Шемаєвої, В.Я. Шевчука та інших [5].

**Постановка завдання** полягає у визначенні стану складових елементів національної безпеки та аналізові існуючих теоретичних підходів щодо формування її в сучасних реаліях.

**Постановка проблеми.** Реалізація національних інтересів, спрямованих на задоволення системних збалансованих потреб особи, суспільства і держави, можлива лише на основі стабільного розвитку економіки, яка є однією з життєво важливих сторін діяльності держави та соціуму, оцінка її життєздатності, міцності при можливому виникненні негативних внутрішніх і зовнішніх чинників є основою формування стратегії механізму зміцнення національної безпеки країни [4, с. 79].

Державні інтереси покликані забезпечувати територіальну цілісність і єдність, економічну й соціальну стабільність при дотриманні законності й охороні правопорядку [1].

Економічну безпеку слід розглядати як найважливішу характеристику будь-якої соціально-економічної системи, яка визначає здатність реалізувати національні інтереси, створює можливості формування стійкої дієздатності суб'єктів господарювання і умови для попередження й усунення можливих загроз для досягнення вказаних завдань [7, с. 58].

**Виклад основного матеріалу дослідження.** На сьогодні в Україні поки ще не створено продуману, науково обґрунтовану та ефективну систему економічної безпеки, яка, з одного боку, відображала б національні інтереси в економічній сфері, а з іншого – реально захищала їх від можливих загроз. Утім це не означає, що в науково-теоретичному плані відсутні напрацювання можливих моделей системи економічної безпеки. В обґрунтуванні цих моделей безпеки стосовно української дійсності значну евристичну та методологічну роль відіграє системний підхід, який представляє собою конкретизацію діалектичного методу вивчення об'єктів різного рівня складності [12, с. 48].

Загалом економічна безпека держави характеризується системою понять, основними з яких є: об'єкти, загрози, втрати, критерії та показники, стратегії та заходи з гарантування безпеки.

Об'єкт економічної безпеки країни – це стан економіки, який бажано зберегти або розвинути.

Загрози – це негативні зміни у зовнішньому політичному, економічному або природному середовищі, а також в аналогічних процесах середині країни. Загрози поділяються на внутрішні та зовнішні, реальні й потенційні, цілеспрямовано створені будь-яким суб'єктом або такі, що виникають стихійно, безпосередні та опосередковані [6].

Збитки – це небажані зміни різноманітних складових частин об'єкта економічної безпеки. Основою для оцінки загроз та втрат є якісні й кількісні критерії економічної безпеки.

Основні положення дій, спрямованих на зміцнення економічної безпеки, становлять стратегію економічної безпеки. Заходи із гарантування економічної безпеки – це конкретні дії органів державної влади, соціальних сил та організацій, що в сукупності дозволяють зміцнити економічну безпеку держави [5].

Загрози поділяються на внутрішні та зовнішні, реальні й потенційні, цілеспрямовано створені будь-яким суб'єктом або такі, що виникають стихійно, безпосередні та опосередковані.

До об'єктів економічної безпеки України належить

не лише держава, її економічна система та природні багатства, але й суспільство з його інститутами, установами, філіалами, а також окремі особи – громадяни України.

Суб'єктами економічної безпеки України є функціональні і галузеві міністерства та інші органи державної влади, податкові й митні служби, банки, біржі, фонди і страхові компанії, а також виробники, продавці продукції та споживачі [13].

Предметом державної політики зміцнення економічної безпеки є:

- визначення і моніторинг чинників, що загрожують розвитку;
- соціально-економічної макросистеми держави в коротко-, середньо-, довгостроковій перспективі;
- формування економічної політики та інституціональних перетворень, що усуває або пом'якшує негативний вплив чинників і загроз у межах єдиної стратегії гарантування економічної безпеки.

Предметом дослідження економічної безпеки є діяльність особистості, суспільства та держави із захисту їхніх інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз як в економіці загалом, так і в окремих галузях чи секторах, а також концептуальні основи, загальні закономірності, принципи й напрями забезпечення.

Генеza категорії «економічна безпека» базується на таких поняттях, як інтереси, потреби, цінності, цілі, загрози. Інтереси представляють собою ті потреби людей, які проявляються в усвідомлених мотивах людської поведінки. Саме протиріччя у конкретному змісті інтересів є джерелом внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці (рис. 2) [6].

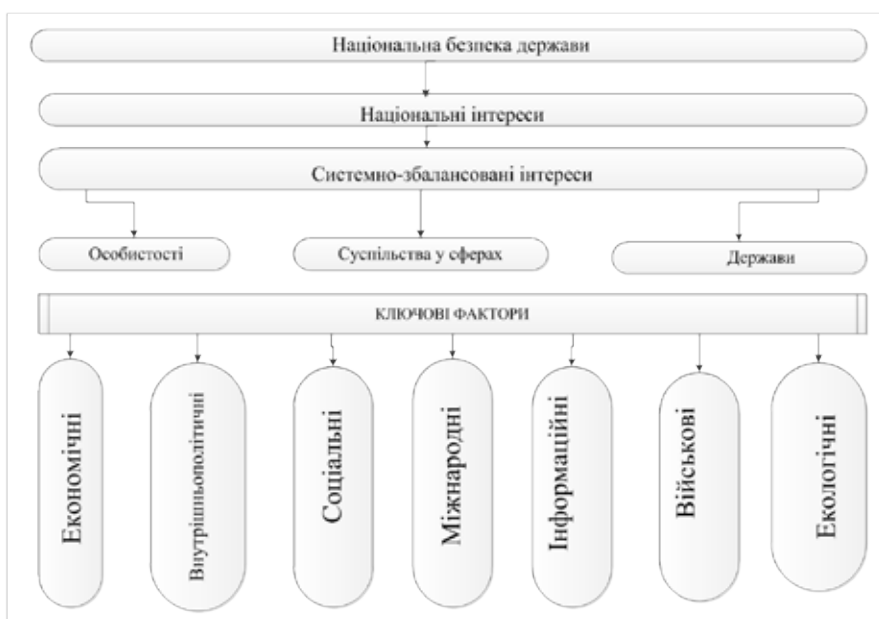


Рис. 1. Типологізація елементів національної безпеки

Категорія безпеки є загальноісторичною і загально соціальною, яка охоплює історію і майбутнє людства, має визначальне значення для існування як окремої особи, так і соціальних спільнот будь-якого рівня. Установлено, що потреба в безпеці належить до першочергових, основних мотивів діяльності людей і спільнот. Згідно з концепцією ієрархії потреб, безпека – це первинна потреба людини, яка вимагає першочергового задоволення.

Категорія «економічна безпека» є досить багаторівневою і тісно пов'язана з багатьма іншими економічними, політичними й соціальними категоріями. Тому всі розглянуті методологічні й методичні підходи є правомірними і дозволяють розглядати досліджувану проблему в усіх її аспектах. Вибір пріоритетного підходу до розв'язання проблеми гарантування економічної безпеки залежить від низки чинників, конкретної ситуації, рівня розв'язання проблеми, доступних інструментів і методів дії на економічні та соціальні процеси. За В. Загашвілі «... національна економічна безпека знаходиться під загрозою тоді, коли зміна зовнішніх економічних параметрів здатна зруйнувати обрану економічну систему» [8, с. 18].

За В. Сенчаговим, сутність категорії економічної безпеки відображається в таких поняттях, як розвиток і стійкість [10, с. 72]. Відсутність розвитку у сфері економіки істотно звужує можливості її виживання, протидії та формування «імунітету» до загроз. Стійкість економіки – поєднання міцності, узгодженості, надійності її елементів і взаємозв'язків (вертикальних, горизонтальних), спроможності витримувати внутрішні і зовнішні «навантаження» [11, с. 53].

Таким чином, економічна безпека – це стан економіки, для якої характерна спроможність до самовиживання і розвитку в умовах реформування, присутності внутрішніх і зовнішніх

небезпек та дії важкопрогнозованих чинників. Науковці підходять до визначення сутності та ознак безпеки через функціональну активність суб'єктів з нейтралізації загроз безпеці. Подібний підхід більшості обумовлений досить неоднозначним розумінням онтологічних характеристик терміна «безпека».

Отже, економічна безпека є категорією, сутність якої відображається у таких основних поняттях:

- потреба соціально-економічної системи як мотив і мета її функціонування;
- якісна характеристика економічної системи (індивіда, соціуму, простору, сектору) для оцінки її життєздатності в різних умовах (мирний та військовий час, природні катаклізми й катастрофи, соціальні збурення тощо);
- стан захищеності або незахищеності економічної безпеки;
- здатність інститутів влади створити механізми захисту економічної безпеки [8].

Доцільно запропонувати таку типологізацію видів економічної безпеки за основними критеріальними ознаками:

1. Рівень у системній ієрархії: наноекономічна безпека (економічна безпека людини); мікроекономічна безпека (економічна безпека сім'ї, домашніх господарств, суб'єктів господарювання);

2. Рівень у системній ієрархії: мезоекономічна безпека (економічна безпека регіонів, галузей, великих міжрегіональних господарських суб'єктів (банки, корпорації тощо), пенсійних та інших фондів); макроекономічна безпека (економічна безпека держави та суспільства); мегаекономічна безпека мегарегіональних економічних угруповань, транснаціональних та інтернаціональних суб'єктів.

3. Об'єкт діяльності із гарантування економічної безпеки особи; сім'ї і домашнього господарства; суб'єкта господарювання; галузі, сектору економіки.

4. Сфера життєдіяльності виробничої сфери; кредитно-фінансової сфери; соціальної сфери.

5. Стадії відтворення виробництва товарів (послуг); розподілу товарів (послуг); обміну товарами (послугами); у сфері споживання.

6. Рівень гарантування економічної безпеки: нормальний рівень економічної безпеки; передкризовий рівень економічної безпеки; кризовий рівень економічної безпеки; критичний рівень економічної безпеки.

7. Фаза економічного циклу об'єкта періоду спаду; періоду депресії; пе-

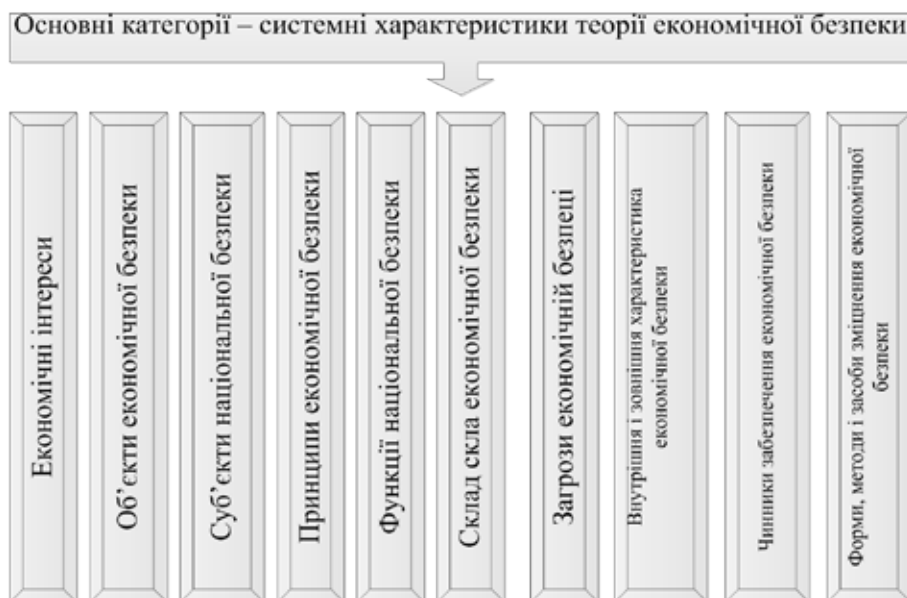


Рис. 2. Основні категорії теорії економічної безпеки

ріоду поживлення; періоду зростання [2].

Тож, економічна безпека є можливістю і готовністю економіки:

- по-перше, забезпечувати належні умови життя громадян;

- по-друге, здійснювати функціонування господарського комплексу в режимі розширеного відтворення, захист інтересів вітчизняних виробників, підвищення інноваційної та інвестиційної активності, жорсткий контроль за використанням стратегічних ресурсів, стимулювання розвитку наукового потенціалу;

- по-третє, підтримувати військово-політичну стабільність внутрішньо-державних і міжнародних відносин, цілісність соціально-економічної системи держави;

- по-четверте, протистояти впливу негативних внутрішніх і зовнішніх чинників.

Як уже зазначалося, необхідно визнати відсутність єдиного тлумачення науковцями сутності категорії «економічна безпека» як в Україні, так і поза її межами. Адаже лише в нашій країні на сьогодні існує понад десять істотно відмінних трактувань поняття. Така обставина значно ускладнює об'єднання зусиль вітчизняної науки, вищої школи, суб'єктів господарювання та органів державного управління з формування стратегії гарантування економічної безпеки України. Можливо, причиною цього є недостатня розробленість теорії економічної безпеки, методології її дослідження та забезпечення.

Дослідження економічної безпеки як виду національної безпеки варто почати з розгляду тих характеристик економічної діяльності людей та інших економічних агентів, які дають змогу сприймати безпеку економіки як необхідну умову її розвитку (рис. 3.)

Водночас ці характеристики слід розглядати як складові елементи системи економічної безпеки та сприймати її поняття, яке має самостійне теоретичне і методологічне значення, тобто як наукову категорію. У цьому контексті в економічній сфері основною науковою категорією є життєво важливі інтереси основних об'єктів безпеки.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Таким чином, економічна безпека може бути визначена як вертикально інтегрована трьохрівнева (національний, регіональний рівні та рівень місцевого самоврядуван-

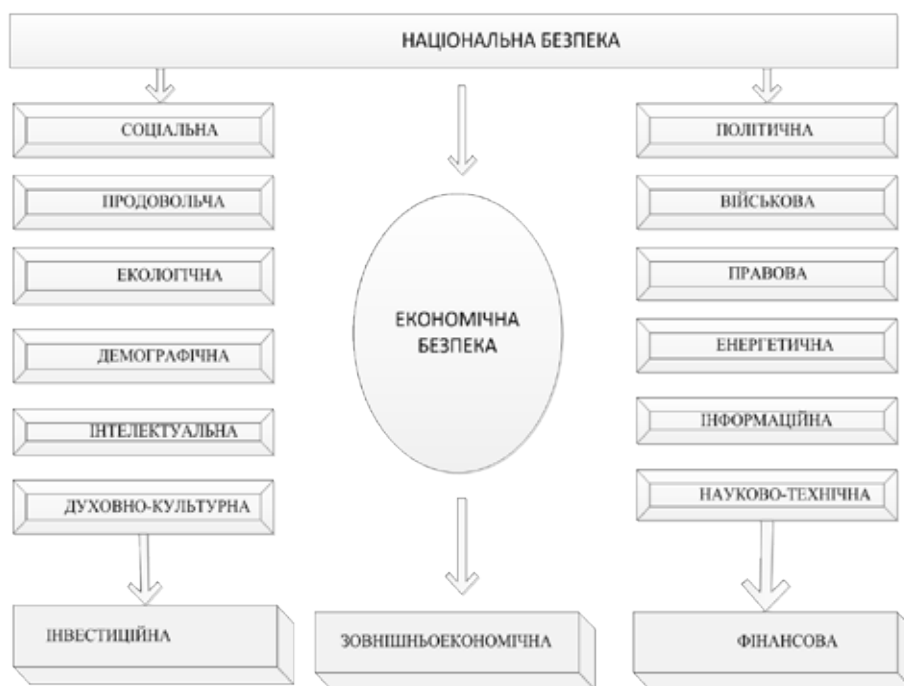


Рис. 3. Національна безпека

ня) система з розвиненими горизонтальними зв'язками (на кожному з рівнів), яка характеризується самодостатністю, забезпечує цілісність і невразливість національної економіки від негативного зовнішнього та внутрішнього впливу і сприяє поступальному розвитку. Стратегічною метою для досягнення економічної безпеки є такий розвиток економіки, який створює оптимальні умови для життя і розвитку особистості, соціально-економічної та політичної стабільності і збереження цілісності держави, успішного адаптування до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Як зазначалося на початку дослідження, економічну безпеку доцільно розглядати з погляду системного підходу як цілісну цілеорієнтовану систему. С. Бір визначає систему як цілісність, яка базується на поєднанні закономірно розташованих частин у взаємному зв'язку [3].

За В. Карташовим, система – «... це множинна елементів, яка знаходиться у відношеннях і зв'язках між собою, утворюючи певну цілісність, єдність» [9]. Обґрунтовуючи загальну теорію систем, Л. Берталанфі дає широке тлумачення системи як будь-якої множини елементів або матеріальної природи, які знаходяться у певних відношеннях між собою [14].

Сьогодні в Україні відбуваються події, які автоматично змушують та спонукають владу звертати вагому увагу на питання економічної безпеки країни. Це поняття є нагальним та містить в собі всі види безпеки в державі, а саме: екологічну, фінансову, правову тощо. Тож, безпека виступає критерієм, за яким визначається рівень життя громадян в тій чи іншій державі та її розвиток.



**БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:**

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4–13.
2. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Горожецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 21–42.
3. Бир С. Наука управления / С. Бир ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Энергия, 2010. – 120 с.
4. Вахрамеев А.В. Национальная безопасность России. Декларации и реальность / А.В. Вахрамеев, С. Г. Кулешов. – М. : Вузовская книга, 2003. – 260 с.
5. Власюк О.С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / О.С. Власюк. – К. : НІСД, 1998. – 82 с.
6. Власюк О.С. Загрози економічній безпеці України / О.С. Власюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 210–212.
7. Ефремов К.И. Вопросы оценки экономической безопасности региона / К.И. Ефремов, Е.И. Георгадзе // Вопросы статистики. – 2002. – № 2. – С. 57–59.
8. Загашвили В.С. Национальная экономическая безопасность / В.С. Загашвили // Общественные науки и современность. – 1999. – № 2. – С. 15–24.
9. Карташов В.А. Система систем. Очерки общей теории и методологии / В.А. Карташов. – М. : Прогресс-Академия, 1995. – 326 с.
10. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность России: общий курс : учеб. / под ред. В.К. Сенчагова. – 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
11. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, самосохранение и развитие : в 4-х кн. / В.К. Сенчагов. – М. : ЗАО «Финстатинформ», 2002. – Кн. 4. – 128 с.
12. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем / А.И. Уемов – М. : Мысль, 1978. – 272 с.
13. Україна в системі міжнародної безпеки / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К. : «Фоліант» : ВД «Стилос», 2009. – 572 с.
14. Bertalanffy L. von. General system Theory and Psychiatry // American Handbook of Psychiatry. Vol.3/S. Arieti(ed.) New York: Basic Books, 1966. – P. 705–721.